

در جست وجوی معنای مطالعه

مطالعه‌ای در مطالعه (۱)

۰ نگار پردازم

با کتاب سر و کار دارند و از آن‌ها خواستیم که مطالعه را دوباره تعریف کنند. در این شماره، نظر چند نفر از مدیران دولتی را که به طور مستقیم و گسترده با کتاب‌های کودکان و نوجوانان در ارتباط هستند، یعنی مدیر کل دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی، مدیر و معاون دفتر انتشارات کمک آموزشی (رشد)، مسئول گسترش فرهنگ مطالعه در وزارت آموزش و پرورش و مدیر انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان جویا شدیم.

زرافشان، مدیر کل دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی، مفهوم عام مطالعه را تأمل و دقت در محیط اطراف و یادگرفتن از آن می‌داند و می‌گوید: «پس از پیدایش خط، معنای خاص مطالعه شکل گرفته و مطالعه به معنای خواندن تعبیر شده است و از زمانی که صنعت چاپ به وجود آمده، مطالعه را خواندن متن مکتوب چاپی معرفی می‌کنند و وقتی تعداد صفحات این متن مکتوب از حد معینی تجاوز کند، آن متن، کتاب نامیده می‌شود. البته بسیاری، معنای اصلی مطالعه را خواندن متن مکتوب می‌دانند، در حالی که مطالعه را نباید به محمل آن ارتباط داد؛ چرا که وسیله کسب دانش و دانایی در دوره‌های مختلف، محیط انسان، خط و کتاب بوده و امروز به دست آوردن اطلاعات از راه نسخه‌های

ادامه پیدا می‌کند. و در این میان، گویی تنها چیزی که تغییر می‌کند، کودکان و نوجوانان مخاطب هستند که بزرگ می‌شوند، بدون آن که به اندازه کافی و لازم کتاب خوانده باشند.

در این چند سال، آمار مطالعه تغییری نکرده است و هنوز وقتی این عددها در روزنامه‌ها و تلویزیون اعلام می‌شود، همه آن‌هایی که معتقدند مطالعه کار خوب و لازمی است، چهره‌هاشان شبیه آدم‌های ناراحت می‌شود و چند دقیقه و ساعتی با اطرافیان درباره اطلاعاتی که «خوانده» یا «شنیده‌اند»، بحث می‌کنند و راه حل آن را بهبود وضعیت نشر و تشویق مردم به مطالعه می‌دانند و راهکارهایی هم ارائه می‌دهند، اما بعد از آن، هرکدام دوباره به کار قبلی خود مشغول می‌شوند، بدون آن که راهکاری عملی یافته باشند.

به همین دلیل، ما فکر کردیم اگر در بنیادها شک کنیم و دوباره سراغ تعاریف برویم و روش‌های تشویق و آمارگیری را مرور کنیم، شاید بتوانیم به نتایجی متفاوت برسیم که ما را به هدف‌مان نزدیک‌تر کند. اما هدف از مطالعه چیست؟ ما همه این گفته‌ها را کنار گذاشته و سعی کرده‌ایم همه دانسته‌های مان را فراموش کنیم و از اول بی‌آغازیم. ابتدا سراغ کسانی رفتیم که بیش از دیگران

تعریف تأثیر و ابزار مطالعه

در تقویم جشن‌ها و جشنواره‌های کتاب کودک و نوجوان در نیمه دوم سال، با این عنوان‌ها برخورد می‌کنیم: کتاب‌ها مهرگان، هفته کتاب، جشنواره کتاب‌های آموزشی (رشد)، دو سالانه‌های کتاب و مطبوعات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، کتاب سال جمهوری اسلامی، کتاب سال مجله‌های سلام بچه‌ها و پوپک. نیمی از این جشنواره‌ها، انتخاب کتاب‌های برتر و تشویق نویسندگان و ناشران است. در این جشنواره‌ها، عده‌ای داور، کتاب‌های کودکان و نوجوانان را می‌خوانند و کتاب‌هایی را انتخاب و معرفی می‌کنند. جایزه‌هایی ژبه نویسندگان و ناشران داده می‌شود. اسم کتاب‌های برتر در مجلات روزنامه‌ها درج می‌گردد و با چند نفر از برندگان و داورها و گاهی ناشران گفت‌وگوهایی انجام می‌گیرد و در نهایت و بهترین حالت، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، تعدادی از کتاب‌های برگزیده خودش را می‌خرد؛ یعنی باز یک خرید دولتی دیگر. و چند روز که از تمام این ماجراها می‌گذرد سروصداها می‌خوابد. باز ناشران هستند که از کاهش تیراژ و وضعیت نشر کتاب‌ها می‌نالند. نویسندگان و شاعران هستند که از عدم رغبت خوانندگان به کتاب‌ها حرف می‌زنند و این چرخه تا سال بعد

شاه‌آبادی:

نباید از ابتدا، کتاب‌های کاغذی را

به بچه‌ها بدسیم:

چون در این صورت کودکان

یاد می‌گیرند که همیشه

از تجربه دیگران استفاده کنند.

در حالی که اگر خودشان به مسائل

اطراف‌شان توجه و تجربه کنند،

در آینده برای به دست آوردن

اطلاعاتی که نتوانسته‌اند

به دست آورند، به سوی کتاب

جذب خواهند شد

کتاب راه انتقال تجربه انسان‌ها

به یکدیگر است و

امکان استفاده از تجربیات یک نفر

برای دیگری را

میسر می‌کند

الکترونیکی نیز نوعی مطالعه است.»

وی معتقد است: «همه مطالبی که در اینترنت وجود دارد، می‌تواند به شکل مکتوب نیز در اختیار مطالعه کنندگان قرار گیرد. بنابراین تغییر در شکل ارائه مطلب، هدف و غایت مطالعه را تغییر نمی‌دهد. در نتیجه نگرانی از کم‌رنگ شدن کتاب، بیهوده است؛ چون در هر دوره‌ای ممکن است روش‌های دیگری برای مطالعه پیدا شود. البته هم‌چنان عادت به مطالعه، خواندن کتاب‌های مکتوب شکل می‌گیرد. من فکر می‌کنم وجود کتاب‌ها، مجلات و نرم‌افزارهای الکترونیکی، نه تنها کتاب‌های رایج را از بین نبرده، بلکه روزبه‌روز وسعت کتابخانه‌های دنیا افزایش می‌یابد. هنوز هم کتاب به شکل سنتی آن، حافظ میراث ملی کشورهاست. هر چند که رسالت آن با شریک‌شان، یعنی کتاب‌های

الکترونیک تقسیم شود و بسیاری به جای کتاب چاپی، به اینترنت و کتابخانه‌های دیجیتالی مراجعه کنند.»

زرافشان که پرتیراژترین و پرخواننده‌ترین کتاب‌های این کشور، زیر نظر او تهیه و تدوین می‌شود، اهداف مطالعه را یادگیری، تفریح، سرگرمی و پرکردن اوقات فراغت می‌داند و آن را به دو بخش مطالعه درسی و غیر درسی تقسیم می‌کند و می‌افزاید: «اگر مطالعه هدف‌دار و در چارچوب نظام رسمی تعلیم و تربیت هر کشوری باشد، مطالعه درسی است. در حالی که هدف مطالعه غیر درسی، با مطالعه درسی متفاوت است. هر کدام از این دو هدف، تأثیر متفاوتی نیز دارند، ولی در مجموع می‌توان تأثیر مطالعه را بازشدن فضای فکری مطالعه‌کنندگان دانست.»

مدیرکل دفتر تألیف و برنامه‌ریزی کتب درسی، در پاسخ به این سؤال که کتاب‌های درسی، با استفاده از کدام روش مطالعه تألیف شده‌اند، می‌گوید: «گاه بچه‌ها از راه فعالیت، بررسی و مطالعه در محیط اطراف خود می‌آموزند، بدون آن که متن مکتوبی را مطالعه کرده باشند. هدف ما این است که دانش‌آموز از هر وسیله‌ای بتواند بیاموزد. ما برای گسترش کتابخوانی در بین بچه‌ها، از توصیه به مطالعه پرهیز کردیم و به جای آن، مطالعه را بخشی از فعالیت‌های کلاسی قرار دادیم به همین دلیل، فهرستی از کتاب‌های مناسب، در انتهای کتاب‌های فارسی دوره دبستان گنجانیدیم که معلم باید از بچه‌ها بخواهد این کتاب‌ها را بخوانند.»

وی توسعه کتابخانه‌های مدارس، افزایش سرانه کتاب به دانش‌آموزان و برگزاری جشنواره‌های آموزشی را از مهم‌ترین کارهای انجام شده برای گسترش مطالعه، توسط وزارت آموزش و پرورش می‌داند و درباره عادت مطالعه می‌گوید: «عادت مطالعه به عوامل اجتماعی و فرهنگی هر جامعه بستگی دارد. من در پایان نامه کارشناسی ارشدم، درباره مطالعات غیر درسی دانش‌آموزان تحقیق کردم. با وجود آن که مردم برخی از کشورها مانند ژاپن و انگلیس، مراجعه به کتابخانه‌های عمومی را ترجیح می‌دهند، دانش‌آموزان ایرانی دوست دارند کتابخانه شخصی داشته باشند. در حالی که برای تغییر در عادات مطالعه، فقط تجهیز کتابخانه‌های شخصی یا عمومی، بدون ایجاد فرهنگ استفاده از آن‌ها بی‌فایده است.»

وزارت آموزش و پرورش در یک تحقیق بین‌المللی، مهارت خواندن دانش‌آموزان را بررسی کرده است. زرافشان با اشاره به این تحقیق، می‌گوید: «بچه‌هایی که از کودکی برای‌شان کتاب خوانده می‌شود، مهارت بیشتری در خواندن

حاجیان زاده:

هر وسیله‌ای که بتواند

به طور هدفمند، اطلاعاتی

به ما بدهد، ابزار مطالعه نام دارد

و تلاش ما برای کسب اطلاعات،

مطالعه است. در نتیجه

علاوه بر کتاب، اینترنت،

نرم‌افزارهای کامپیوتری،

مجلات و مقالات علمی و

حتی نگاه کردن به یک تصویر و

اندیشیدن در آن، می‌توانند

نوعی شیوه و ابزار مطالعه باشد

بچه‌ها علاوه بر بدست آوردن

اطلاعات نظری، باید بتوانند

آن‌ها را کاربردی کنند.

خواندن کتاب و مجله یا

استفاده از نرم‌افزارهای

آموزشی مناسب، سایت‌های علمی

و... هر کدام به نوعی این امکان را

فراهم می‌کنند

مطالب درسی دارند. بنابراین، باید سرمایه‌گذاری‌های بلندمدتی در دوره ابتدایی انجام داد و برای این کار، لازم است مجموعه دست‌اندرکاران در زمینه مطالعه و کتابخوانی، برای توسعه فرهنگی دانش‌آموزان دوره دبستان برنامه‌ریزی کنند تا در آینده، توسعه اندیشه و دانش بشری محقق شود.»

علیرضا حاجیان‌زاده، مدیر انتشارات کمک آموزشی (رشد)، مطالعه را تلاش و جست‌وجو برای به دست آوردن آگاهی و اطلاعات می‌داند و می‌گوید: «هر وسیله‌ای که بتواند به طور هدفمند، اطلاعاتی به ما بدهد، ابزار مطالعه نام دارد و تلاش ما برای کسب اطلاعات، مطالعه است. در نتیجه علاوه بر کتاب، اینترنت، نرم‌افزارهای کامپیوتری، مجلات و مقالات علمی و حتی نگاه کردن به یک تصویر و اندیشیدن در آن، می‌توانند

شامانی:**نقش کتاب به عنوان****رسانه‌ای که به دانایی****کمک می‌کند،****هم چنان بی‌دلیل است.****ساختار کتاب کاغذی****موجب شده که این رسانه،****ساده‌ترین و ارزان‌ترین رسانه****انتقال دانایی باشد****اما وقتی صحبت از****مطالعه می‌شود،****معمولاً شکل سنتی آن****که کتاب خواندن است،****به ذهن خطور می‌کند.****در حالی که استفاده از کتاب،****تنها یکی از شیوه‌های****مطالعه است**

نوعی شیوه و ابزار مطالعه باشد.»

حاجیان‌زاده، برای بیان آثار مطالعه، به دعای مطالعه که در مفاتیح‌الجنان آمده، اشاره می‌کند و می‌گوید: «در دعای مطالعه آمده است که خدایا ما را از ظلمات و تاریکی وهم و نادانی به سوی نور فہم ببر. در واقع هدف مطالعه، همین است؛ یعنی گذر از ظلمات به روشنایی. این روشنایی می‌تواند انسان را به کمال برساند و از این جهت، می‌توان گفت که مطالعه محدود و تمام شدنی نیست و تأثیرات آن هم نامحدود است. فقط گاه ممکن است نیاز به دانایی، به شکل کاذب از بین برود. شاید باید کاری کنیم که عطش دانایی، همیشه وجود داشته باشد. برای این کار، باید تکنیک‌های ارائه اطلاعات تغییر کند، نه این‌که فقط یک سری اطلاعات بسته‌بندی شده به مخاطب داده شود.»

وی کتاب‌های درسی را در سطح

دانش‌آموزان متوسط دانسته و معتقد است که این کتاب‌ها، فقط اطلاعات عمومی را در اختیار بچه‌ها قرار می‌دهند. در حالی که دانش‌آموزان به مطالعات متفرقه نیاز دارند. وی هم‌چنین می‌افزاید: «اگر بخواهیم به وسیله کتاب، بچه‌ها به مطالعه ترغیب شوند، باید بتوانیم آن‌ها را به سوی کتاب خوب و مناسب هدایت کنیم تا مطالعات آن‌ها مکمل اطلاعات ارائه شده کتاب‌های درسی باشد.»

حاجیان‌زاده معتقد است: «بچه‌ها علاوه بر به‌دست آوردن اطلاعات نظری، باید بتوانند آن‌ها را کاربردی کنند. خواندن کتاب و مجله یا استفاده از نرم‌افزارهای آموزشی مناسب، سایت‌های علمی و... هر کدام به نوعی این امکان را فراهم می‌کنند. اما مجله با کتاب قابل مقایسه نیست. البته مجلات علمی و تخصصی می‌توانند کارکردی مثل کتاب داشته باشند، ولی به دلیل ساختار ژورنالیستی و محدودیت زمانی، فقط برای جذب کردن بچه‌ها به مطالعه مناسبند. ابزارهای دیگر مطالعه هم در مقایسه با کتاب، معایبی دارند. هیچ کدام از ابزارهای مطالعه نباید یکدیگر را نفی کنند و یک پژوهشگر باید بتواند تمام آن‌ها را در جای خود به کار گیرد.»

مدیر دفتر انتشارات کمک آموزشی رشد که ۲۷ مجله، با تیراژی نزدیک به ۲۸ میلیون، برای گروه‌های آموزشی مختلف منتشر می‌کند، ضمن تأکید بر استفاده از کتاب، راهکارهای این انتشارات را برای توسعه کتاب‌های آموزشی، این‌گونه بیان می‌کند: «با توجه به ناپسامانی‌های بازار نشر که موجب دور شدن بچه‌ها از کتاب شده، تصمیم گرفتیم طرحی تحت عنوان سامان بخشی کتاب‌های آموزشی پیاده کنیم. در این طرح، کتاب‌های مناسب انتخاب شد و در اختیار دانش‌آموزان قرار گرفت. هم‌چنین، چند سال است که جشنواره کتاب‌های آموزشی رشد برگزار می‌شود و این جشنواره هم در راستای طرح سامان بخشی کتاب‌های آموزشی است.»

محمدعلی شامانی، معاون دفتر انتشارات کمک آموزشی (رشد) نیز نظری شبیه حاجیان‌زاده دارد. وی مطالعه را پی‌جویی حقیقت و کلید ورود به دنیایی تازه می‌داند. شامانی می‌گوید: «هر نوع تلاشی که ما را به فهمیدن و درک درست و آوار کند، مطالعه است. در واقع مطالعه، یعنی اطلاع حاصل کردن و ریشه لغوی آن طلع به معنای گشوده شدن دریچه‌های نور به ذهن است. اما وقتی صحبت از مطالعه می‌شود، معمولاً شکل سنتی آن که کتاب خواندن است، به ذهن خطور می‌کند. در حالی که استفاده از کتاب، تنها یکی از شیوه‌های مطالعه است.» شامانی که

زرافشان:**پس از پیدایش خط، معنای خاص****مطالعه شکل گرفته و مطالعه****به معنای خواندن تعبیر شده است****و از زمانی که صنعت چاپ****به وجود آمده، مطالعه را****خواندن متن مکتوب چاپی****معرفی می‌کنند و وقتی****تعداد صفحات این متن مکتوب****از حد معینی تجاوز کند، آن متن،****کتاب نامیده می‌شود.****ما برای گسترش کتابخوانی****در بین بچه‌ها، از توصیه به مطالعه****پرهیز کردیم و به جای آن،****مطالعه را بخشی از فعالیت‌های****کلاسی قرار دادیم به همین دلیل،****فهرستی از کتاب‌های مناسب،****در انتهای کتاب‌های فارسی****دوره دبستان گنجاندیم که****معلم باید از بچه‌ها بخواهد****این کتاب‌ها را بخوانند**

خود نویسنده و عضو انجمن نویسندگان کودک و نوجوان است، استفاده با هدف و همراه با تلاش و جدیت از هر ابزار را مطالعه می‌داند. شامانی هدف هر کس از مطالعه را متفاوت از دیگری می‌داند، اما می‌گوید: «در ذات همه، مطالعه یک هدف مشترک دارد و آن رسیدن به یک مفهوم است که صائب تبریزی، در این بیت، به خوبی آن را بیان می‌کند: کثرت موج تو را در غلط انداخته است / ورنه در گوهر دریا صدف راز یکی است.»

شامانی در پاسخ به این سؤال که آیا هنوز کتاب‌های چاپی می‌توانند مؤثر باشند، می‌گوید: «نقش کتاب به عنوان رسانه‌ای که به دانایی کمک می‌کند، هم‌چنان بی‌دلیل است. ساختار کتاب کاغذی موجب شده که این رسانه، ساده‌ترین و ارزان‌ترین رسانه انتقال دانایی باشد. البته رسانه‌های دیگر هم می‌توانند به اطلاعات ما

عمق بیشتری دهند، اما هیچ وقت نمی‌توان نقش کتاب را انکار کرد. فقط ممکن است در هر دوره، انتقال دانش و فرهنگ، به وسیله رسانه‌های دیگر، بیشتر صورت بگیرد.»

معاون مدیر انتشارات کمک آموزشی (رشد)، اینترنت را یکی از بهترین ابزارهای دانایی می‌داند و می‌گوید: «اینترنت می‌تواند ما را به صدها کتابخانه دیجیتال وصل کند و از این نظر، ابزار مناسبی برای مطالعه محسوب می‌شود. از طرفی لوح فشرده، پازل و... نیز جزو منابع اطلاعاتی هستند. البته سهم کتاب به شکل سنتی، عنوان ابزار مطالعاتی، بیشتر از سایر ابزارهاست. اگر بچه‌ها از کودکی با کتاب چایی آشنا شوند، روحیه پرستگری در آن‌ها به وجود می‌آید. این آشنایی می‌تواند از تصویرخوانی در دوره نوزادی شروع شود و تا قصه‌گویی و شعرخوانی در سال‌های بعد ادامه یابد.»

شامانی با وجود آن‌که استفاده از کتاب چاپی را مهم‌تر از سایر شیوه‌های مطالعه می‌داند، روش‌های جدید مطالعه را نفی نمی‌کند. وی به نگرانی خانواده‌ها از ابزارهای مدرن اشاره می‌کند و می‌گوید: «طبیعی است که کودکان و نوجوانان فرصت کمی برای کتاب خواندن دارند و ترجیح می‌دهند تلویزیون و فیلم و... ببینند. اگر نگران کتاب هستیم، باید آن را بهانه، گفت‌وگو در خانه قرار دهیم؛ چون در حال حاضر، ما در خانه‌هایمان درباره همه چیز حرف می‌زنیم، به جز کتاب.»

وی خواندن کتاب را فرصتی برای تجربه کردن بیان می‌کند و معتقد است، هر مدرسه‌ای به کتابخانه سنتی نیاز دارد و مدرن شدن نباید به حذف کتابخانه منتهی شود.

حمیدرضا شاه‌آبادی، مدیر انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان نیز طلب

اطلاع و آگاهی درباره موضوعات مختلف را معنای مطالعه تعریف می‌کند.

این نویسنده کتاب‌های کودک و نوجوان، کسب اطلاع و مطالعه را از راه‌های گسترده‌ای میسر می‌داند و می‌افزاید: «دیدن یک معماری زیبا، مشاهده حشره‌ای در زیر میکروسکوپ و حتی دست کشیدن روی پارچه برای تشخیص جنس آن، هر کدام به نوعی مطالعه کردن محسوب می‌شوند. در واقع تمام اشیای اطراف ما، امکان مطالعه را فراهم می‌کنند و ممکن است حاصل این مطالعات اولیه، در یک کتاب گردآوری و توسط دیگران خوانده شود. بنابراین، کتاب راه انتقال تجربه انسان‌ها به یکدیگر است و امکان استفاده از تجربیات یک نفر برای دیگری را میسر می‌کند.»

مدیر انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، خواندن کتاب را کسب اطلاعات دست دوم می‌داند و ادامه می‌دهد: «خواندن کتاب، مطالعه تجربیات به دست آمده دیگران درباره جهان است. یعنی اطلاعاتی کسب شده و حاصل آن در قالب یک نوشته که می‌تواند داستان، شعر یا... باشد، منتشر می‌شود. برای مثال، شاعری طبیعت را با نگاهی دقیق موشکافی کرده و نتیجه آن را به شکل شعر ارائه داده است. اما از آن‌جا که انسان نمی‌تواند همه چیز را تجربه کند، ناچار است با خواندن آثار دیگران، اطلاعاتی به دست آورد. در واقع خواند امری اجتناب‌ناپذیر است.»

شاه‌آبادی، لوح‌های سنگی، تخته‌های چوبی، خط و کتابت و کتاب‌های الکترونیکی را ابزارهای متنوع مطالعه در دوره‌های مختلف دانسته و خلاف دیگران معتقد است: «نباید از ابتدا، کتاب‌های کاغذی را به بچه‌ها بدهیم. چون در این صورت کودکان یاد می‌گیرند که همیشه از تجربه دیگران

استفاده کنند. در حالی‌که اگر خودشان به مسائل اطرافشان توجه و تجربه کنند، در آینده برای به دست آوردن اطلاعاتی که نتوانسته‌اند به دست آورند، به سوی کتاب جذب خواهند شد.» باید بچه‌ها را با معنی عام مطالعه آشنا کرد؛ یعنی آن‌ها را به طرف رفتارهایی با هدف کسب اطلاعات سوق داد.

حمیدرضا کفاش که مسئولیت دشوار گسترش فرهنگ مطالعه را به عهده دارد، بسیار دور از دسترس ما بود. او پس از گذشت یک هفته از ارسال درخواست مصاحبه حضوری و محورهای گفت‌وگو به شکل سؤال، پاسخ ما را خیلی کوتاه و مبهم برایمان فرستاد. کفاش، کشف حقایق جهان برای بهتر زیستن را معنای مطالعه می‌داند و هدف از مطالعه کردن را کشف حقایق هستی بیان می‌کند.

وی هم‌چنین، معتقد است: «با وجود آن‌که در دوره انفجار اطلاعات هستیم و تکنولوژی انتقال اطلاعات پیشرفت چشمگیری یافته، اما هم‌چنان مطالعه فرهنگ مکتوب و در واقع کتاب تأثیری ویژه دارد و استفاده از وسایل ارتباطی جدید، می‌تواند مکمل اطلاعات دریافت شده از کتاب باشد.»

کفاش، تجهیز کتابخانه‌های مدارس به کتاب‌های مفید و ابزارهای جدید تکنولوژی را بهترین راه حل گسترش مطالعه، بیان می‌کند.

حرف آخر:

این گزارش، تنها نظر چند نفر از کارشناسان و مسئولان مربوط به کتاب کودکان و نوجوانان را نشان داد. ممکن است که نویسندگان و شاعران و مترجمان و محققان و کارشناسان کتاب‌های این گروه سنی و خود کودکان و نوجوانان، نظری متفاوت داشته باشند که در گزارش‌هایی دیگر، به آن‌ها نیز خواهیم پرداخت.

